

Restaurování dekorací zámeckého divadla v Českém Krumlově¹

Jiří Bláha

Nadace barokního divadla zámku Český Krumlov
Foundation of the Baroque Theater in Český Krumlov
blaha_ji@seznam.cz

Abstract

The Restoration and Presentation of the Scenery from Castle Theatre in Český Krumlov

One of the parts of the uniquely preserved castle theatre in Český Krumlov is a set of stage decorations ranking among the most precious artefacts of its kind in the world. The decorations were gradually restored with the works beginning in the 50s of the 20th century. In the first phase, the restoration was independent of the rest of the equipment of the theatre, focusing mainly on the appearance of the decorations and using the procedures for restoration of hanging pictures. The functional context was not considered which resulted in changing the unique historical source into a stale museum exhibit. Finally, at the end of the 80s the concept of restoration of the whole theatre and its equipment changed. The theatre started to be apprehended as a whole, in which every part of the equipment had its own place. The concept of a functional museum brought about a turn in the restoration and presentation of the decorations and, at the same time, a greater respect to their place within such a complicated whole.

Klíčová slova: Český Krumlov, zámecké divadlo, dekorace, restaurování

Keywords: Český Krumlov, castle theatre, decoration, conservation-restoration

---

1 Příspěvek by nemohl vzniknout bez pomoci kastelána českokrumlovského zámku PhDr. Pavla Slavka.

Zámecké divadlo v Českém Krumlově vzniklo přestavbou starší divadelní budovy v 60. letech 18. století. Otevřeno bylo při oslavách svatby Johanna Nepomuka ze Schwarzenbergu v červenci 1768. Ve své době téměř nutná součást aristokratické rezidence, uměleckou hodnotou nepřevyšující desítky podobných divadel v celé Evropě, je dnes památkou světového významu. Krumlovské divadlo se totiž jako jedno z mála dodnes dochovalo bez větších změn, včetně pozoruhodné jevištní mašinerie, rekvizit, osvětlovacích zařízení, kostýmů a archivních dokumentů – a také včetně početného souboru jevištních dekorací. Rozsáhlý soubor jedenácti scénických obrazů, oponu a množství doplňujících kulís vytvořili (spolu s malířskou výzdobou hlediště) v letech 1766–1767 vídeňští malíři Johann Wetschel a Leo Merkel.²

Jeviště krumlovského divadla představuje typickou ukázkou scény zařízené pro množství divadelních efektů, především rychlou výměnu plochých, iluzivně malovaných dekorací. Krumlovský soubor dekorací je navíc nejstarší kolekce svého druhu na světě, dochovaná bez významnějších ztrát a ve svém původním prostředí. [obr. 1]

Dlouholeté postupné restaurování souboru dekorací je jen jednou částí složité obnovy celého divadla a všeho jeho vybavení. Po několika letech neuváženého letního provozu během Jihočeských divadelních festivalů se v roce 1966 uzavřelo široké veřejnosti. Náročná a dlouhotrvající obnova zde pokračuje i poté, co bylo divadlo v roce 1997 znovu otevřeno návštěvníkům.³

Dekorace – tj. zadní prospekty, boční kulisy, sufity a množství volně stavěných doplňků – tvoří většinou plátno upevněné na latích nebo natažené na více či méně složitým dřevěném rámu, s množstvím funkčních dřevěných, kovových nebo papírových detailů. Před zahájením obnovy na konci 50. let 20. století byly vlivem častého používání a nevhodného skladování zachovány ve špatném stavu, řada především menších kusů v torzech nebo fragmentech. První fáze restaurování dekorací se odehrávala odděleně od ostatního vybavení a bez souvislosti s obnovou divadelní budovy. [obr. 2] Ještě v 60. letech byly dekorace uloženy nevyhovujícím způsobem přímo v divadle a okolních místnostech.

Už v roce 1964 se objevil plán zrestaurovat celý soubor dekorací za 4 roky, aniž by ovšem byla stanovena jasná koncepce nebo budoucí místo a způsob použití dekorací v obnoveném divadle. K tomu našťástí nedošlo a práce pokračovaly několik dalších desetiletí. Restaurování větších kusů dekorací spočívalo v té době zejména v jejich podlepování novým silným plátnem a fixáži barevné vrstvy pomocí prostředků, vyvíjených speciálně pro tento účel v laboratoři SÚPP. Použité materiály ovšem nevydržely vysokou vlhkost, které byly dekorace po restaurování v divadle znovu vystaveny, a podlehly plísním; technologie se poté několikrát změnila.⁴

2 Základní informaci o divadle přinesl Jiří Hilmera: HILMERA, Jiří. Zámecké divadlo v Českém Krumlově. In *Zprávy památkové péče*. 1958, roč. 18, č. 3–4, s. 71–95. ISSN 1210-5538. Novější bibliografii shrnuje např. Zdena Flašková a Pavel Slavko: FLAŠKOVÁ, Zdena; SLAVKO, Pavel. *Zámecké divadlo v Českém Krumlově*. Český Krumlov : Nadace barokního divadla zámku Český Krumlov, 2001. Reprezentativní monografie o divadle se připravuje.

3 Peripetie dlouholeté obnovy přehledně shrnují Václav Gírsa a Pavel Jerie: GIRSA, Václav; JERIE, Pavel. K obnově zámeckého divadla v Českém Krumlově. In *Zprávy památkové péče*. 2000, roč. 3, č. 3, s. 87–94. ISSN 1210-5538. Nověji také Pavel Slavko: SLAVKO, Pavel. Dvacet let obnovy zámeckého divadla na Státním hradu a zámku Český Krumlov. In MUSILOVÁ, Jarmila (ed.). *Svět barokního divadla: Sborník přednášek z konferencí v Českém Krumlově 2002, 2003 / The World of Baroque Theatre: A compilation of Essays from the Český Krumlov Conferences 2002, 2003*, Český Krumlov: Nadace barokního divadla zámku Český Krumlov, 2003, s. 213–228. ISBN 80-254-1016-1. (anglická verze s. 197–212).

4 *Acta scaenographica. Teoretický uměleckotechnický časopis*. 1971, roč. 1, č. 1, s. 1–7.

Obr. 1 (nahoře) Český Krumlov, státní brad a zámek, zámecké divadlo. Pohled z balkónu na jeviště s dekorací *Vězení*. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov, 2007)

Obr. 2 (vpravo) František Mayerhoffler při práci na restaurování dekorací zámeckého divadla v Českém Krumlově. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov, kolem 1960)

Po obměně realizačního týmu a tím změně v pojetí obnovy divadla v 70. letech se pozornost soustředila na konstrukční problémy divadelní budovy, stabilizaci jejího vnitřního prostředí (zejména vysoká vlhkost) a restaurování dekorací se tak na čas odsunulo do pozadí. Dekorace se alespoň umístily do vhodnějšího, i když stále ani zdaleka ne ideálního prostoru městské synagogy. Větší pozornost se na ně upnula teprve v poslední fázi obnovy po dokončení restaurování hlediště na konci 80. let. „Pro restaurátory to nebyla práce příliš atraktivní, proto nebylo vždy lehké najít kvalitní pracovníky. [...] Restaurátorské postupy v průběhu několika desetiletí nebyly poplatné jen dobovým názorům na technologii, ale svou roli sebraly i rozporné názory na způsob prezentace divadla a všech jeho součástí.“⁵

5 CICHROVÁ, Kateřina; OURODOVÁ, Ludmila. Zámecké divadlo v Českém Krumlově: K restaurování kulís a kostýmů. In *Umění a řemesla*. 1996, roč. 38, č. 3, s. 15–26, zde s. 19–20. ISSN 0139- 5815. Vývoj restaurování divadelních dekorací jsem shrnul ve svém dřívějším textu: BLÁHA, Jiří. Conservation, restoration and storage of old stage sets in Czech Republic. In *The Drottningholm's Collection of Historical Stage Sets: Perspectives on Conservation: Report on the Seminar 11–13 September 2007* (APPENDIX E), Stockholm 2007. (Zpráva pro Stiftelsen Drottningholms teatermuseum).

Od konce 80. let postupně krystalizovala koncepce tzv. *funkčního muzea* – tj. zámeckého divadla a jeho depozitářů jako místa, kde bude možné cennou památku a její vybavení nejen uchovávat, ale za pomoci experimentálních zkoušek v přísné ochranném režimu také zkoumat a předvést původní funkci divadla, tedy v ideálním případě celé divadelní představení. Zámecké divadlo se mělo stát místem, kde bude jako jen na několika málo místech na světě možné předvést divadelní představení v autentických podmínkách divadelní budovy z 18. století, s využitím znalostí o všech aspektech historického divadelního provozu.

Při restaurování a obnově bylo nyní hlavním cílem obnovení původní funkce divadelního mechanismu a zachování principu scénických proměn (s nutnou náhradou mechanicky namáhaných originálů za funkční kopie). Důležitým bodem těchto snah bylo vybudování odpovídajícího depozitáře v tzv. Renesančním domě, přímo navazujícím na prostor divadla.⁶

V takto pojatém celku mají své pevné místo i jevištní dekorace a jejich restaurování se tedy postupně přizpůsobovalo této koncepci. Teprve v této etapě se jasně ukázala problematická místa starších přístupů a zásahů. Starší rutinní restaurování přistupovalo k dekoracím stejně jako k závěsným obrazům a pozornost se soustředila téměř výhradně na zachování „pohledové“ barevné vrstvy. Nebral se přitom ohled na specifickou (informační, funkční, estetickou) hodnotu všech ostatních konstrukčních nebo funkčních částí dekorace (části rámu, skoby, háčky a roušky k uchycení dekorací na scéně a jejich ovládání atd.). Téměř pravidlem bylo podlepování dekorací silným plátnem, které ztěžovalo nebo i znemožňovalo další manipulaci s rozměrnými kusy a v některých případech způsobovalo další problémy, například s použitím lepidlem nebo biocidním prostředkem. Výjimkou není např. podlepení původně otvíraných dveří a okolní kulisy jedním kusem plátna, běžné bylo i podlepování průsvitek netransparentním materiálem. Dobově příznačná je i naprosto nedostatečná dokumentace prováděných prací, včetně jen velmi kusých informací o použitých materiálech.

Toho, jak způsob restaurování dekorací běžný ještě v 80. letech nebere v potaz funkční souvislosti dekorací s jevištěm, na kterém byly původně umístěny, si povšiml i britský divadelní historik John Earl, který podnikl cestu po českých zámeckých divadlech (kromě Českého Krumlova navštívil Litomyšl, Mnichovo Hradiště a Žleby) v roce 1985. Ve svém postřehu předznamenal diskusi, která se u nás teprve měla rozvinout: „*Češi restauroují své divadelní dekorace z 18. století stejně jako staré obrazy nebo fresky, jako vzácná umělecká díla, aby je ochránili před manipulací a dalšími faktory rozpadu (natož před otřesy divadelního provozu!) přesunutím do depozitáře. Pokud se to dělá takto (a já neříkám, že se to takto dělat nemá), je nutné čelit skutečnosti, že divadla tím připravíme o části podstatné pro jejich architektonickou a funkční úplnost a pro jejich náležitý výklad.*“⁷

To vše se v Krumlově ukázalo až poté, co se v poslední etapě obnovy divadla začalo s ověřováním stavu dekorací přímo na obnoveném jevišti. Teprve tehdy bylo naprosto zřejmé, že při

6 Přes určité diskutabilní kroky v nutných úpravách Renesančního domu zde vznikl jedinečný prostor, který umožnil soustředit na jedno místo nejen dekorace, ale i veškeré ostatní divadelní vybavení, a vytvořit tak unikátní divadelní muzeum v přímé vazbě na jeviště divadla. Projekt restaurování a prezentace sbírek českokrumlovského zámeckého divadla získal v roce 2002 prestižní ocenění Europa Nostra.

7 EARL, John. Theatre archaeology in Czechoslovakia. In *Transactions of the Association for Studies in the Conservation of Historic Buildings*. 1986, č. 2, s. 11–18, ISBN: 0142-5803. Zde s. 17–18: „*The Czechs conserve their eighteenth-century scenery in the same way as old master paintings or frescoes, as precious works of art, to be protected from handling and other agents of decay (let alone the buffeting of theatre use!) by removal to a curatorial environment. If this is done (and I am not saying that it should not be done) it is necessary to face the fact that the theatres have been deprived of some of the elements essential to their architectural and functional integrity and to their proper interpretation.*“

Obr. 3 Kulisa Červený Dvůr, rubová strana s původním rámem, stav před restaurováním. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov, 50. léta 20. století)

Obr. 4 Kulisa Červený Dvůr, rubová strana, stav po prvním restaurování v 80. letech 20. století. Plátno je osazeno na nový rám, část průsvitů je podlepena neprůsvitným plátnem. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov)

Obr. 5 Kulisa Červený Dvůr, rubová strana, stav po druhém restaurování v r. 2004, při kterém bylo plátno navraceno na opravený původní rám. Na rámu část původních držáků na svíčky. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov)

umístění dekorace na jevišti není bez důležitosti ani pohledová kvalita rubové strany, vzhled rámu (tedy zejména jeho nových doplňků) a zejména všechny funkční souvislosti (konstrukční detaily sloužící k uchycení a manipulaci atd.), jejichž nerespektování při opravách může vést až k tomu, že restaurovanou kulisu není možné vrátit na její původní místo ve složitém jevištním organismu. Problémem bylo v několika případech i optická kompatibilita restaurovaných a nerestaurovaných kusů, kterou odhalilo až sestavení celých kompletů dekorací (náročná nová fotodokumentace všech dekoračních sad po restaurování byla dokončována teprve v posledních třech letech). Nutná byla revize části starších zásahů. Některé nedostatky se podařilo napravit pouze tím, že na scéně jsou používány funkční kopie originálních dekorací, doplněné o všechny detaily, které na originálu chybí. „*Tato skutečnost znovu signalizovala potřebu vyššího respektu ke každé originální situaci, i dosud nedostatečně poznané.*“⁸

Tříbení názorů na komplikovanou problematiku ilustruje např. spor správy zámku s restaurátory v r. 1995 při restaurování stojky vinice s průsvitkami vinných hroznů. Restaurátoři tehdy podlepili části průsvitek netransparentním materiálem a na rámu ponechali výrazné nové doplňky z jen hrubě opracovaných latěk. Proti připomínce se ohradili s tím, že považují kulisy za „jednoblodové, dnes již nefunkční muzejní exponáty“; doplňování poškozeného rámu respektující charakter původního opracování vede podle nich k „*vytváření jakýchsi polofalzifikátů*“⁹. Nedostatky byly po diskusi odstraněny a *nefunkční exponát* se poté několikrát objevil na jevišti, včetně obnoveného světelného efektu průsvitek.

Diskuse o autenticitě doplňovaných prvků se pochopitelně vedla v celém průběhu obnovy divadla. V koncepci funkčního muzea však nad autenticitou detailu jasně zvítězila funkce celku; bez doplnění chybějících detailů většinou na základě místní analogie by předvedení funkčního celku nebylo možné. To platí o jevištní mašinérii stejně jako o osvětlovacím systému i o dekoracích. Důsledné rozlišení originálního a doplněného je přitom při detailním zkoumání stále možné; zvyšují se tím ovšem také nároky na důkladnou dokumentaci všech prací.

Vývoj koncepce restaurování a prezentace dekorací zde můžeme sledovat na mnoha konkrétních příkladech. Ilustrativní je např. stojková kulisa patrového domu, zachycující pravděpodobně schwarzenberský zámek Červený Dvůr nedaleko Krumlova. [obr. 3–6] Kulisa má skutečné praktikáblové dveře a okna s průsvitkami, za které lze nainstalovat množství světelných zdrojů. Před prvním restaurováním byla kulisa v dezolátním stavu.

První restaurování proběhlo na začátku 90. let; podlepené plátno bylo při této opravě osazeno na nový, silně zjednodušený rám. Teprve při druhé opravě v roce 2004 se nazpět vrátil doplněný původní rám a jen díky tomu bylo možné rekonstruovat i působivý efekt průsvitek, opět ovšem omezený částečným podlepením transparentních částí neprůsvitným materiálem.

Až po restaurování všech součástí v tomto duchu a po jejich sestavení do fungujícího celku lze vůbec pokračovat další úrovní: praktickými experimenty, studijním předvedením zrestaurované scény a jejích součástí „v akci“. Od začátku 90. let tak v divadle probíhají kromě restaurátorských prací také zkoušky s herci, zpěváky, orchestrem, do kterých se postupně zapojovaly restaurované dekorace a postupně optimalizovaný osvětlovací systém. Kolem roku 2000 už experimenty dospěly ke kompletním „celovečerním“ představením, během kterých jsou od té doby zkoumány a ověřovány všechny aspekty a principy historického divadelního provozu.

8 GIRSA–JERIE (pozn. 2), s. 92, pozn. 20.

9 V. Zemanová, H. Klouda, dopis z 9. 12. 1995, uložený v archivu Státního hradu a zámku Český Krumlov.

Obr. 06 Kulisa Červený Dvůr, líčová strana, praktická ukážka průsvitových efektů v zámeckém depožitáři. (Archiv Státního hradu a zámku Český Krumlov, 2006)

Jakmile dospěla obnova divadla do tohoto bodu, bylo možné začít uvažovat i o pokusu o rekonstrukci některých součástí, dochovaných v pouhém fragmentu. Příkladem toho je např. „stroj na vlnobití“. Běžná součást barokních dekorací přístavu nebo přímořské krajiny je známá v překvapujícím počtu různě technicky řešených variant z literatury i z jiných divadel. V Českém Krumlově ji představuje odjinud neznámý typ, dochovaný ve fragmentu, který umožňovaly správně identifikovat jen líšty odtržené od zničeného plátna s tenkým pruhem malby mořských vln. [obr. 7] Výsledek rekonstrukce tohoto efektu v roce 2006 byl i přes dlouhou přípravu překvapením a znovu ukázal, jak vzdálené je zachycení divadelního efektu v dobové dokumentaci od jeho skutečného předvedení na jevišti – a jak cenná, vlastně nenahraditelná je možnost tyto dávno zapomenuté *zážitky* v autentických podmínkách zámeckého divadla ověřovat. [obr. 8]

Problémy původně restaurátorské se v těchto úvahách postupně přesouvají k otázkám prezentace restaurovaného díla a jeho odpovídajícího vnímání. V celku barokního divadla hraje velkou roli rovněž světlo. Teprve správná intenzita a rozmístění mihotavých světelných zdrojů oživuje zamýšleným způsobem iluzivní malbu na dekoracích a umožňuje proměnu jednotlivých částí v sugestivně působící celek. Teprve soulad všech vizuálních a zvukových složek (pohyb a hlas herce, hudba, výměna dekorací, speciální světelné a zvukové efekty atd.) nám umožňuje utvořit si alespoň představu o podobě historického divadelního představení.¹⁰ To není možné napodobit jinde než právě v takto zachovaném a tímto způsobem prezentovaném divadle, které by bez této funkční prezentace bylo opravdu jen umrtným exponátem, v horším případě nepochopenou a nekompatibilní kulisou pro soudobou divadelní produkci.

Příklad restaurování a prezentace českokrumlovského zámeckého divadla, ve světovém měřítku jedinečný, otevírá množství teoretických otázek souvisejících mimo jiné s vhodnou prezentací uměleckých a uměleckořemeslných děl a s reflexí způsobů jejich restaurování v 2. polovině 20. století. Jeho koncepce se spíše než pietnímu restaurování uměleckých děl blíží

10 Tuto problematiku ještě před etapou experimentů v divadle výborně zformuloval Vladimír Adamczyk: ADAMCZYK, Vladimír. Otázky vnímání a autentického prožitku v historických prostorách barokního divadla. In PTÁČKOVÁ, Věra (ed). Barokní divadlo na zámku v Českém Krumlově: divadelní a hudební kultura na zámku v Českém Krumlově: sborník příspěvků pro odborný seminář 27.-30.9.1993. Praha : Divadelní ústav, 1993, s. 27–29. ISBN 80-7008-036-1.

Obr. 7 (vlevo) Fragменты stroje na vlnobítí před prospektem Moře při prvním novodobém průzkumu zámeckého divadla. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov, 1958)

Obr. 8 (nahoře) Stroj na vlnobítí, rekonstruovaný v r. 2006, při představení opery A. Caldary Scipione Africano il Maggiore v rámci 5. ročníku konference Svět barokního divadla. (Archiv Státního bradu a zámku Český Krumlov, 2006)

restaurování některých památek uměleckého řemesla nebo dokonce technických památek z 19. a 20. století, u kterých nebyla nutnost zachování alespoň potenciální funkčnosti nikdy zpochybněna. Přístup k restaurování některých srovnatelných objektů – v první řadě zámeckého divadla v Litomyšli – je přitom českokrumlovským příkladem zatím téměř nedotčen a trend respektovat hodnoty i jiných složek divadelní dekorace, než je barevná vrstva nesoucí obrazovou informaci, se v restaurování podobných objektů prosazuje jen velmi zvolna. Prezentace divadla v Českém Krumlově přitom ukazuje, jak volba vhodného způsobu restaurování nemusí vést jen k „pouhému“ zachování hmotné podstaty památky, ale může přispět (nebo naopak zabránit) i oživení její dávno zapomenutých funkcí.